

☼ An Lúibín ☼

23 Nollaig 2015

Nigel Everett. **The Woods of Ireland: A History, 700-1800.** Four Courts Press 2015
ISBN 978-1-84682-591-0

Sean-nath é go mbíodh Éire faoi chrainn go tiubh; sean-nath é freisin gur coilínigh ó Shasana a leag na coillte sin. Cuireann Nigel Everett (agus ní roimh am é) amhras sna sean-nathanna úd. Pé meas a bhí ag filí na nGael ar thorthúlacht agus ar áilleacht na gcoillte úd, bhíodh an tua á himirt le fonn ar feadh na meánaoiseanna ag na hÉireannaigh féin. Bhí foraoisí móra ann i gcónaí, ach bhí curadóireacht agus tógáil eallaigh coitianta ar fud na tíre. Mar a deir Everett, dealraíonn sé gur iomaí dream a bhí ag ídiú na gcoillte anuas go di an ré atá anois ann agus gur beag srian a cuireadh leis. Bhí a fhios ag taoisigh, ag ceannaithe agus ag ceardaithe go raibh brabach le baint as na coillte, agus maíonn Everett nár thaitin dlúthfhoraois leis na hÉireannaigh, rud a d'fhág ar aon intinn le hEorpaigh eile iad.

Ba chuid suntais do na coilínigh Eilíseacha na coillte móra a bhí fós ann, cé go theip orthu meastachán cruinn a dhéanamh ar an méid den tír a bhí faoi chrainn. Bhí sé de nós acu feidhm a bhaint as na coillte mar chomhartha ar bharbaracht agus ar fhiántas na nÉireannach, cé go mbíodh orthu a admháil ó am go chéile go raibh muintir na tíre tugtha don fheirmeoireacht. Bhí na coillte ina gconstaic roimh fhórsaí na Corónach agus craobhacha á bhfi isteach ina chéile chun an namhaid a bhacadh. (Dúradh áfach gurbh í an scrobarnach ab oiriúnaí chun luíochán a dhéanamh.)

B'fhada na hÉireannaigh ag leagan crann chun cláir bhairillí agus earraí eile a dhéanamh agus a easportáil, agus bhaineadh súdairí tairbhe mór as coirt daire, nós ar cuireadh ina leith sa 17ú haois go ndéanadh sé dochar mór. San aois chéanna chuaigh ceártaí iarainn i líonmhaireacht agus éileamh acu ar fhioghual, rud a chuir inní ar lucht cosanta coillte, cé gur léir le himeacht aimsire nach mbeadh rath ar na ceártaí céanna.

I Sasana agus in Éirinn araon bhí na húdarás ag éirí inmíoch faoi mhilleadh na gcoillte. Fógraíodh go raibh antábhacht leo i gcúrsaí tráchtála agus mar adhmaid cabhlaigh. Sa 17ú haois thosaigh an Choróin ag tabhairt aird ar chosaint na gcoillte agus í in amhras an raibh mhuintir na hÉireann sásta an cúram sin a tharraingt orthu féin. Bhí dúil ag na coilínigh i luach an adhmaid agus sheas siad an fód i gcoinne an rialtais, ach ba mhíoch iad ag cur glanleagan rásánta i leith a chéile mar sin féin. Admhaíodh gur fhág cogáí Chromail cuid mhaith de na coillte scriosta, cé gur theip ar an rialtas a dhéanamh amach cá mhéad de na coillte úd a bhí fós ann. Bhí an Dublin Society (cumann de chuid na Cinsealachta) á thathaint go gcuirfí breis crann, agus i ndeireadh an 17ú haois rith an Pharlaimint dlí chun é sin a chur i bhfeidhm.

San 18ú haois bhí fonn ar na tiarnaí nua talún crainn a chur. Bhí brabús le baint astu agus lena chois sin ba mhór an mhaise iad. Bhíodh crainn daire á gcur acu, crainn choil agus fuinseoga, in éineacht le seiceamair agus mailpí de chuid Mheiriceá Thuaidh, agus coillte deasa le feiceáil dá bharr sna pictiúir a rinneadh de na heastáit ba ghalánta. Ach lean na coillte orthu ag crapadh agus tuairim ag an gcosmhuintir go raibh ceart acu ar adhmaid.

Maíonn Everett gur bhain an tsuim a chuir an Chinsealacht i gcoillte san 18ú haois agus an reitric a bhí ag gabháil léi le tuiscint áirithe ar an leas poiblí. Ach bhí a mhalairt de thuiscint ag an gcosmhuintir ar an leas úd agus dúil acu i leagan seachas i gcaomhnú. Chuir an Chinsealacht sibhialtacht fíor-úr in iúl agus iad á fhógairt go raibh bealach ceart ann chun coillte a shaothrú ach ní raibh de thoradh air sin ach scrios na gcoillte mar chomhartha ar thoil na ngnáthdhaoine. Pé cumha a bhí ar náisiúnaigh i ndiaidh na gcoillte scriosta, níor tháinig borradh faoin méid crann dúchasach de bharr bhunú na stáit nua.

Ní bheidh gach duine ar aon aigne le hEverett i dtaobh mheath na gcoillte in Éirinn, ach tá mionchuntas tugtha aige ar na cúrsaí sóisialta, polaitíochta agus tráchtála a bhain leis an scéal. Is mór an mhaise ar an téacs na léaráidí. Tá leabhar eile geallta ag Everett faoi scéal na gcoillte ón mbliain 1800 i leith. Beimid ag súil leis.

Éire agus athchur na gcoillte

Bhí na hÉireannaigh chun tosaigh ina measc siúd a leag foraoisí oirdheisceart na hAstráile sa dara cuid den 19ú haois. Rinne siad é chun talamh a réiteach chun feirmeoireachta nó chun adhmaid a sholáthar. Bhí baint mhór acu leis an scrios a rinneadh ar Fhoroais an Wambat, foraois iontach mór in aice le Ballarat. Shíl siad, is dócha, nach mbeadh deireadh go deo léi, agus is beag obair eile a bhí le fáil ag fir gan cheird. Bhí inní ar an rialtas cheana faoin dochar a bhí á dhéanamh ag lucht imeartha tua, agus fógraíodh faoi dheireadh nach raibh i bhForaois úd an Vambat ach 'foraois mhille'. Tá a hiarsmaí ann fós ach tá an chuid is fearr di imithe.

An rud a rinne hÉireannaigh san Astráil bhí sé déanta acu cheana in Éirinn. Mar a deir Nigel Everett thuas, bhí baint mhór ag gnáthmhuintir na tíre le leagan na gcoillte ann. Anois, áfach, ta daoine éigin ag iarraidh cúiteamh a dhéanamh.

I nGuagán Barra in iarthar Chontae Chorcaí táthar ag tabhairt faoi chrainn a chur: crainn daire, crainn choill, crainn iúir agus crainn chuilinn. Fuarthas beangáin nódaíthe ó bharr na gcrann ba shine in Éirinn, a bhuíochas sin ar Thionscadal an Ardaingil, dream ar aidhm dóibh síolta crann fiáin a bhailiú agus a chur. Tá iarsmaí de na seanchoillte le fáil ar fud na hÉireann, ach níl iontu ach 0.02% den tír.

Ta an Woodland League ag iarraidh síolta a bhailiú ó cheann ceann na tíre, le cúnaimh Diane Beresford Kroeger, luibheolaí. Tá baint ar leith ag na crainn seo le feithidí, le plandaí, le hainmhithe agus le fungais i dtimpeallacht ar leith. Baintear cuid de na síolta ón nGaoireach, má bháite in aice le Maigh Chromtha a mbíodh coill mhór ann agus ar leagadh formhór na gcrann ann sna caogaidí le haghaidh thionscadal hidrileictreach Abhainn na Laoi. Níl fágtha den tseanchoill ach codanna beaga ansiúd is anseo, ach tá a lán saghsanna crann ann go fóill: crainn daire, crainn choill, crainn chuilinn, crainn fia-úll, silíní agus ramhdhraighean. Níor mhair aon chrainn iúir.

Tá an Roinn Talmhaíochta ag caint anois ar bhreis coillte trachtála a chur ag fás agus ar choillte dúchasacha a chothú freisin. Cóiniféir ón iasacht atá sna plándálacha atá anois ann, agus cé go bhfuil brabús le baint astu déanann siad an ithir a aicidiú agus ní mór an tairbhe d'ainmhithe dúchasacha iad. Is beag suim a chuir aon rialtas Éireannach i gcaomhnú ná in athchur na coillte dúchasacha riamh, agus fágfar an chuid is mó den obair faoi dhreamanna agus faoi dhaoine aonair ar breá leo seandreach na tíre. Is mithid é.

Le léamh

'Jurassic bark: ancient Irish trees brought back to life,' Darragh Murphy, *Irish Times*, 28 Deireadh Fómhair 2014:
<http://www.irishtimes.com/life-and-style/people/jurassic-bark-ancient-irish-trees-brought-back-to-life-1.1971695>

Carúil

Theip ar thraidisiúin na gcarúl é féin a dhaingniú i measc na nGael in Éirinn agus in Albain. Scéal eile is ea Oileán Mhanann, ar ndóigh. An cúpla carúl 'dúchasach' atá le cloisteáil anois i nGaeilge ('Don oíche úd i mBeithil' agus 'Rug Muire mac do Dhia') tá siad bunaithe ar sheandánta cráifeacha, agus ní dócha gur cuireadh ceol leo go dtí an fichiú haois. Níl easpa amhrán cráifeach ar an nGaeilge, ach níorbh iondúil a leithéidí a chumadh ná a rá le hómós don Nollaig. Tá a lán filíochta i nGaeilge a mholann Muire, ach sin scéal eile.

Is dócha gur bh é sampla na gcarúl i mBéarla a thug ar dhaoine áirithe iarracht a dhéanamh ar a leithéidí a sholáthar i nGaeilge. Níl ann díobh, go bhfios dúinn, ach an bheirt atá luaite thuas, agus tá leaganacha difriúla díobh le fáil.

Don oíche úd i mBeithil

Dealraíonn sé gurbh é Aodh Mac Aingil Mac Cathmhaoil (1572-1626) a chum na focail. Rugadh é i gContae an Dúin agus fuair oideachas i scoil filíochta. D'fhostaigh Aodh Ó Néill é mar oide tí dá bheirt mhac, Anraí agus Aodh Óg. Chaith sé tamall mar mhac léinn i Salamanca na Spáinne agus chuaigh sé in ord na bProinsiasach i 1603. Oirníodh ina shagart é timpeall 1605 agus chaith tamall maith ar an Mór-Roinn. Chuidigh sé le Coláiste San Antaine a bhunú i Lováin agus ba é an príomhshéipneach é i reisimint coisithe Thír Eoghain in Ísiltír na Spáinne. Scríobh sé an t-uafás saothar i Laidin mar dhiagaí. Ba dhuine an-léannta é ach ní raibh rian na nósmaireachta ar a chuid Gaeilge, teanga a scríobh sé go nádúrtha agus go simplí. Fuair sé bás sa Róimh.

Foilsíodh é seo le ceol i 1952 in Imleabhar 2 de *An Chóisir Cheoil*, cnuasach amhrán a chuir Seán Óg Ó Tuama in eagar. Rugadh Seán i gCorcaigh i 1912, agus ba scoláire ceoil agus amhránaí é. Ba chainteoir dúchais a athair agus tógadh an chlann le Gaeilge. Chuaigh sé le múinteoireacht agus chuir faoi i mBaile Átha Cliath, áit a raibh baint aige le Conradh na Gaeilge. Chaith sé seal i ngéibheann sa Churrach sna 1940í mar phoblachtach. Rinne sé staidéar foirmiúil ar an gceol agus mhúin sé amhráin do dhaoine eile. Suim ar leith aige i gceol eaglasta agus dhá aifreann cumtha aige. É ina mholtóir ar amhránaíocht ar an sean-nós ag Oireachtas na Gaeilge. Is beag amhras ná gur eisean a chum an ceol don charúl seo.¹ Cailleadh é sa bhliain 1980.

Don oíche úd i mBeithil
beidh tagairt faoi ghrian go bráth,
don oíche úd i mBeithil
go dtáinig an Briathar slán.

Tá gríosghrúa ar spéarthaibh
's an talamh 'na chlúdach bán,
féach Íosagán sa chliabhán
's an Mhaighdean in aoibhneas grá.

Ar leaca loma sléibhe
'sé a ghlacann na haoirí scáth,
ar oscailt geal na spéire
tá teachtaire Dé ar fail.

Céad glóir anois don Athair
i bhflaitheasaibh thuas go hard
is feasta fós ar thalamh
d'fheara dea-mhéin síocháin.

Rug Muire mac do Dhia

Eoghan Ó Dubhthaigh (d'éag 1590), Proinsiasach a raibh cáil an domhain air mar sheanmóirí, a chum na focail. Ba ghnách leis véarsaí Gaeilge a aithris tar éis a chuid teagasc. Eisean a chum 'An Chliar Ghliogair' (c. 1578), dán measctha atá idir mhín agus bhorb: tá moladh ar Mhuire ann, scalladóireacht spídiúil ar thriúr sagart a d'iompaigh ina bProtastúnaigh agus seasamh le teagasc na Breithe Maighdeanúla. Is éard atá sa charúl roinnt ceathrúna éagsúla ón dán seo. Ní fios (dúinne, ar aon chuma) cé chum an ceol. Tá sliocht fada as an dán le fáil in Angela Burke (eag.), *The Field Day Anthology of Irish Writing*, Volume 4, lgh 156-9, NYU Press 2002.

Rug Muire mac do Dhia,
Íosa Críost, tríath na mban,
maireann dá éis 'na hóigh,
an bhean is dóigh do gach dall.

¹ Féach, mar shampla, an t-eolas a bhailigh an ceoltóir traidisiúnta Máire Ní Chathasaigh ó dheirfiúr chéile Sheáin, Róisín Ní Shé (nóta ar an albam *Christmas Lights*: <http://www.oldbridgemic.com/christmaslights.htm>).

Buime is máthair mhic Dé bhí,²
bean mar í ní fhaca súil;
bean ler oscail flaitheas Dé,
a mholfas mé os gach dúil.³

Ní cosúil í le mnáibh,
Muire mhór, an bláth nach críon;
ní cosúil balsam le muirt,
le leann goirt ní cosúil fíon.

Iomramh curaigh Maoile Dúin

An ceathrú cuid de leagan de 'Iomramh curaigh Maoile Dúin' (*Immram curaig Máeil Dúin*) i nGaeilge an lae inniu. Tá leagan Meán-Ghaeilge de le fáil in *Leabhar na hOidhre* (*Lebor na hUidre*) agus an leabhar uile le fáil ag <http://www.ucc.ie/celt/online/G301900/>.

Cuid 4

Fuair siad oileán eile ansin agus dún ann. Doras cré-umha air agus ceangail chre-uma air. Droichead gloine in aice an dorais. Nuair a théidis suas ar an droichead thitidis síos ar gcúl. Ansin chonaic siad bean ag teacht amach as an dún agus feadhach ina lámh. Thog sí clár gloine as íochtar an droichid agus líon an feadhach as an tobar a bhí faoin droichead, agus chuaigh arís sa dún. 'Tá bean tí ag teacht faoi chomhair Mhaoil Dúin,' a dúirt Gearmán. 'Faoi chomhair Mhaoil Dúin gan dabht,' a dúirt sí, ag dúnadh an dorais ina diaidh. Ina dhiaidh sin bhuail siad na ceangail cré-umha agus an líon cré-umha a bhí os a gcomhair amach, agus an foghar a rinne siad ba cheol mealltach suaimhneach é, agus chuir sin ina gcodladh iad go maidin arna mhárach. Nuair a dhúisigh siad chonaic an bhean céanna ag teacht amach as an dún agus a feadhach ina lámh agus líon sí faoin glár céanna é. 'Tá bean tí ag teacht faoi chomhair Mhaoil Dúin,' a dúirt Gearmán. 'Ardmheas agam ar Mhaoil Dúin,' a dúirt sí, ag dúnadh an leasa ina diaidh. D'fhág an foghar céanna ina luí iad go maidin arna mhárach. Trí lá agus trí oíche a bhí siad mar sin. An ceathrú lá ina dhiaidh sin tháinig an bhean chucu. Brat geal uimpe agus buinne óir um a gruaig. Gruaig órga uirthi. Dhá chuarán airgid ar a cosa gealchorra. Bróiste airgid le stodaí óir ina brat agus léine shreabhach síoda ar a gealchneas. 'Mo chion duit, a Mhaoil Dúin,' a dúirt sí, agus d'ainmnigh sí gach fear faoi leith lena ainm dílis féin. 'Is fada atá fios bhur dteachta againn,' a dúirt sí.

Thug sí isteach léi ina dhiaidh sin iad i dteach mór a bhí i gcóngar na farraige, agus thug siad a gcurach i dtír go bhfaca siad ansin os a gcomhair sa teach tolg do Mhaoil Dúin ina aonar agus tolg do gach triúr dá mhuintir. Thug sí dóibh i mias bia ba chosúil le cáis, agus thug cuid do gach triúr, agus gach blas ba mhaith le cách gheobhadh sé ar an mbia é. Ansin d'fhreastail sí ar Mhaoil Dúin faoi leith. Líon sí feadhach faoin glár céanna agus dháil ar gach triúr díobh seal. Bhí a fhios aici nuair ba leor leo agus stad de dháileadh ansin. 'Bean chúí do Mhaoil Dúin,' a dúirt gach duine dá mhuintir. D'imigh sí ansin lena cliabh agus lena feadhach. Dúirt a mhuintir le Maoil Dúin: 'An bhfiafróimid di an luífeadh sí leat?' 'Cén dochar daoibh,' a dúirt sé, 'é a rá léi? Tiochfaidh sí amárach.' Dúirt siad léi: 'An dtabharfaidh tú cion do Mhaoil Dúin agus an luífidh tú leis agus an bhfanfaidh tú anseo anocht?' Dúirt sí nach raibh a fhios aici céard ba pheaca ann ná ní raibh a fhios aici riamh. D'imigh sí uathu chun a tí agus tháinig sí an tráth céanna an lá amárach ag freastal orthu. Agus nuair a bhí siad ar meisce agus sách dúirt siad na briathra céanna léi. 'Amárach,' a dúirt sí, 'tabharfaidh mé freagra daoibh ina taobh sin.' Chuaigh sí ansin chun a tí agus chodail siad ar na toilg. Ach nuair a dhúisigh siad bhí siad ina gcurach agus í ar charraig agus ní fhaca siad an dún ná an bhean ná an áit a raibh siad ann roimhe sin.

Nuair a d'imigh siad ón áit sin chuala siad anoir aduaidh gáir mhór agus cantaireacht mar a bheadh sailm á rá. Ina dhiaidh sin agus lá arna mharach go nónaí dóibh ag iomramh go mbeadh a fhios acu cén

² Bhí: *bheo*

³ Dúil: *neach beo*

gháir nó cén chantaireacht a chuala siad. Chonaic siad oileán ardsléibhte lán d'éin dhubha agus odhara agus bhreaca ag uaill agus ag labhairt go mór.

Nollaig faoi shéan agus faoi shonas dár gcuid léitheoirí.

Georges de la Tour 1644: Íosagán á Adhradh
Wikimedia Commons

Mura mian leat *An Lúibín* a fháil, cuir teachtaireacht dá réir chun rianach@optusnet.com.au.

If you do not wish to receive this newsletter, please send an email accordingly to rianach@optusnet.com.au .

